

Jettegryten på Bekkelaget

Et natur- og kulturklenodium i fare

Johannes A. Dons

I 1873 oppdaget geologer i Kristiania en enestående jettegryte på Bekkelaget. Den ble emne for en avhandling, og er omtalt i vitenskapelige kretser i utlandet. Det må nærmest sies å være et under at jettegryten fremdeles er intakt, til tross for trusler fra vei-, jernbane- og boligbygging gjennom hundre år. Geologen Johannes A. Dons roper nå et varsko: Jettegryten må sikres og gjøres tilgjengelig for publikum!

Artikkelen «Jettegryder ved Kristiania» av W.C. Brøgger og H.H. Reusch, trykket i «Fra Videnskabens Verden», København 1874, er på 48 sider. Nylig kom jeg over en innbundet bok med samme tittel i gullbokstaver på ryggen — men den var altfor tykk. Den viste seg å inneholde, foruten nevnte artikkel, også den engelske oversettelsen i Quarterly Journal of Geological Society of London og den tyske i Zeitschrift d. Deutschen geologischen Gesellschaft, begge for året 1874.

Som et slags tittelblad var innbundet en originaltegning i sort og hvit blyant på beige kartong, signert H.R. 74 (altså Hans Reusch 1874). Hovedmotivet er to små personer på vei inn i et dramatisk, fantasifullt istids-landskap, og teksten aller nederst lyder «Vand-

ring til det store arbeidssted i Bækkelaget».

Bakgrunnen for avhandlingen og tegningen er følgende: Professor Th. Kjerulf tok vår- og høstturer med sine geologistudentene i Christiania og omegn. En vårdag i 1873 var blant andre Brøgger (22 år) og Reusch (21 år) med langs Ekebergskråningen, hvor de kom forbi Kongshavn ved strandkanten. På assessor Thommesens eiendom nedenfor Ljabru-chausseen (nåværende Mosseveien) fant de 11 større og mindre jettegryter, og på hr. Thiis' eiendom litt nærmere byen, minst åtte gryter hvorav et par ovenfor chausseen. Alle 19 lå innen en strekning på hundre skritt. Noen av grytene ble straks gravet ut, andre noe senere. Dybdene var 6—8 alen. Det hele ble sprengt bort

T.v.: Hans H. Reusch: Jettegryten på Bekkelaget, blyanttegning 1974. Originaltegningen er satt inn i et eksemplar av Brøggers og Reusch's avhandling om jettegrytene ved Kristiania og er ikke tidligere publisert.

ved anlegg av Østfoldbanen.

Mens de var ved Kongshavn kom student Brøgger til å tenke på et gjemsted han brukte som barn når de lekte røvere i skogen på Lille-Bekkelaget. Ganske riktig, de fant en stor jettegryte, vegg i vegg med den lille som småguttene hadde brukt.

Professor Kjerulf rapporterte om jettegrytene på Naturforsker møtet i København samme høst, mens de to studentene Brøgger og Reusch fulgte utgravningen av Bekkelagsgryten nøye med rapporter og tegninger gjennom den snøfrie vinteren 1873/74. Gravere var hyret av Norges Geologiske Undersøkelse som et ledd i utarbeidelse av geologien på kartbladene (kvadratmilene) Kristiania—Drammen, og det gikk med 150 dagsverk. Gryten viste seg å være 13 meter dyp og ha et tverrmål på 2,5 meter, altså ganske stor. Artikkelen de skrev er utstyrt med nydelige Reusch-tegninger og er stadig referert til senere som et klassisk verk av internasjonal klasse om jettegryter.

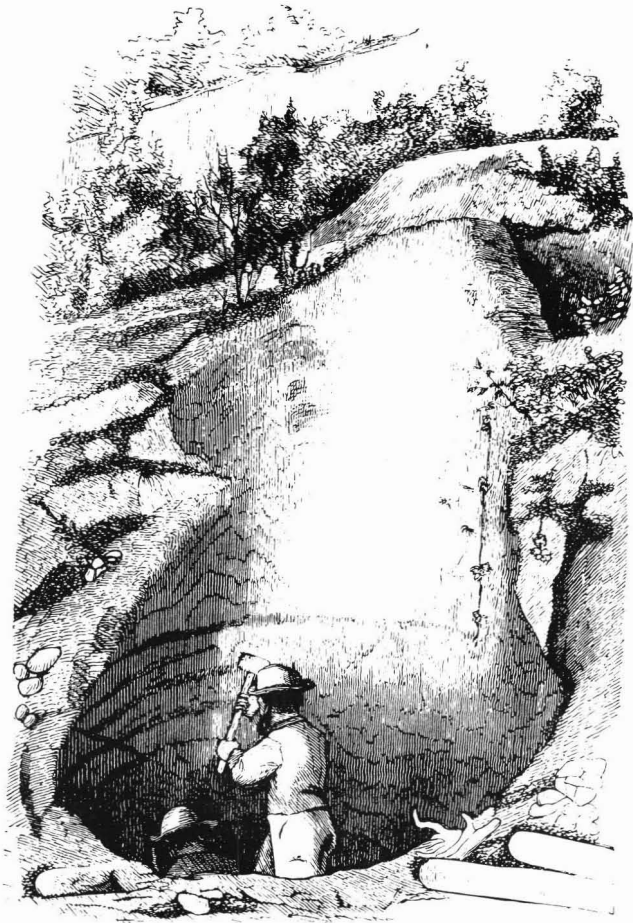
I Bergen Museum og i Geologisk Museum på Tøyen lå store stein påmalt «Rivestene fra en Jettegryde i Bækkelaget», men ingen visste om gryten fremdeles eksisterte. Lokalhistorikeren på Bekkelaget Egil Schjelderup gjenoppdaget gryten i 1973 der den lå i skråningen rett opp for kloakkrenseanlegget. Eiendommen som tilhørte Brøggers morfar, kunst-smed Bjerring, har nå adresse Bjerringbakken 7. Gryten er urørt, bortsett fra at den har fått et støpt lokk med luke i og er full av hageavfall og søppel.

Men tilbake til is-slottet på Reusch's tegning, som kanskje var en nyttårshilsen til vennen og studiekameraten

Brøgger. De to er sikkert gjort så små på tegningen for å antyde beskjedenhet og ærefrykt overfor den verden av is de i tankene kom inn i. Deres forklaring på jettegrytenes dannelse har jo med istiden å gjøre. Breelver som rant oppå isen, fant vei ned gjennom hull og satt i gang en hvirvlende bevegelse, idet strålen traff fjelloverflaten under breen. Sand og grus virket som slipe-middel og de omtalte rivesteinene malte rundt, godt hjulpet av spesielle trykkforhold som oppstår. Ved en tegning viste de i avhandlingen hvordan det hele gikk til. Vi ser et vannglass med litt sand i, holdt opp under en vannspring, åpnet for fullt.

De fantasirike bemerkningene i overkant av tegningen refererer til denne ellers ganske riktige dannelses-måten. Det står til venstre: «Egeberg-gletscherens maleindretning for rivestenen(?)» og man ser en nisseliknende «jette» male stein på en slags kvern. På den andre siden er det en havfrueliknende jittedame som vasker tøy i det som kalles «Bunnefjordens vaskebalje (?)»

Nederst på tegningen er angitt utrolige forklaringer som tidligere var fremkommet om jettegrytenes dannelse. Til venstre er det «Et sø-insekt fra havets dybhed», noe som spiller hen på det prost i Hardanger, Niels Hertzberg (1759—1841) skrev i Magazin for Naturvidenskabene 1826. Etter å ha anført meget riktige dannelsesmåter ved elver og havbølger som drivende krefter, foreslår han alternativt at hulrommet som en jettegryte representerer, kunne være laget av et sjødyr, kanskje et insekt, til å bo i.

Utgravingen av jettegryten på Bekkelaget 1873. Illustrasjon i Brøgger og Reusch's avhandling, etter tegning av H.H. Reusch. Jettegryten ser fremdeles slik ut.

Hertzberg levde i en tid da geologien ennå skulle ha latinske navn på sitt materiale, slik som botanikken og zoologien fortsatt har. Jettegryter omtalte han derfor som «ollæ gigantus». I den fransktalende delen av Sveits, hvor isbre-studier dengang var kommet langt, het isbre «gletscher» og jettegryte «marmite», ord som også Brøgger

og Reusch bruker. (Men «norsk jettegryte» kan ikke oversettes «marmite norvégienne» slik det gjøres i flere oppslagsbøker. Det betyr nemlig en høykasse av den typen som sto på kjøkkenet og forlenget kokingen!)

I midtfeltet nederst er vist «De fæle jetter» som spiser rivestein. Tegningen til høyre av takrennen på et hushjørne

og teksten «Ideligen tagdryp» refererer igjen til Hertzberg som skriver: «Jeg har saaledes til Exempel en Helle af Glimerskifer, liggende udenfor mit Kammervindue. I 22 Aar har jeg havt den for Øie. Noget af den ligger under Tagdryp, som fra 4 Alens Høyde falder ned paa den, og derved danner nogle af de 26 Jettegryder, som en mignature deri sees». Det var vel ikke plass på tegningen til flere fantasi-forklaringer. Her kunne ellers vært vist lynnedslag, spor etter Hellige Olavs hest, fotavtrykk etter troll osv.

Jettegryten på Bekkelaget er et usedvanlig pent eksempel på resultatet av en naturprosess. Det er bare kjent tre — fire andre jettegryter i Oslo, og de er alle mindre. Akkurat omkring denne gryten er det spunnet så meget kultur- og vitenskapshistorie at den også av den grunn fortjener en sikring mot ødeleggelse. Kong Oscar II skal ha besøkt denne attraksjonen. Kanskje kan den i fremtiden også glede alminnelige folk.

Jettegryten har overlevet rystelser ved sprengning av jernbanetunnel, etter kvikkleire-raset ved Ljan for 35 år siden. Den har tålt uro i fjellgrunnen i forbindelse med byggingen av kloakkrenseanlegget. Da det nylig ble plassert en terrassehusgruppe rett ovenfor, kom det en forstøtningsmur i bakkant av gryten. Men gryten selv er egentlig like god som i 1874, der den ligger i en hage, like ved en gammel herskkelig, hvit trevilla, Bjerringbakken 7, g.nr. 197, br.nr. 622. En ubebygget del på 580 m² med jettegryten er nå skilt ut som Bjerringbakken 9, g.nr. 197, b.nr. 623. Det er stadig konkurser og tvangsauksjoner over eiendommene,

trolig deler av høyt spill. Forskjellige sikringsforsøk har derfor ikke lyktes. Denne artikkelen er ment som et rop om hjelp!

Og denne hjelpen bør NAGS og lokalforeningene gi. Altså Oslo Geologiforening og Steinklubben, Oslo, sett i gang, ta kontakt med kommune, fylke og miljøverndepartement. Sørg for at det snarest blir gjort vedtak om midlertidig vern. Det dreier seg om den største jettegryta i indre Oslofjord! Om nødvendig, – okkupér gryta. Det kan fort bli for seint!

*Denne artikkelen er trykket med tillatelse fra forfatteren, og «Byminner» som utgis av Oslo Bymuseum.
GHW*

Johannes A. Dons er førstekon-servator ved Geologisk museum på Tøyen. Han har arbeidet med geologiske emner i Telemark og Osloområdet og utgitt blant annet Geologisk kart over Oslo og omegn og Geologisk fører for Oslo-trakten (siste utg. 1977). Dons har ledet en rekke geologiske vandringer for byens publikum.

Professor Th. Kjerulf med sine geologistudenter fotografert av Ole Tobias Olsen i Universitetshaven, antagelig i 1872. Kjerulf står midt i gruppen, W.C. Brøgger står som nummer tre fra høyre, mens det er usikkert om H.H. Reusch er med på bildet. I 1873 foretok altså professoren og studentene, deriblant Brøgger og Reusch, ekskursjonen til Bekkelaget.

Waldemar Christopher Brøgger (1851—1940) var professor i geologi ved Stockholms Høgskole før han ble professor i Christiania (1890—1917). I hans tid som Universitetets første rektor ble bl.a. Universitetets Aula, Universitetsbiblioteket på Drammensveien og Museene på Tøyen planlagt eller reist. Han var sorgtyngt i 1920 da det ble bestemt at videre utbygging av Universitetet skulle foregå på Blindern. Vi har en mengde geologiske avhandlinger fra hans hånd, hvorav den om jettegrytene var den første. Han var blant de mest fremtredende norske geologer.

Hans H. Reusch (1852—1922) var direktør for Norges Geologiske Undersøkelse i 30 år. Alt han skrev av vitenskapelige avhandlinger etter omfattende feltarbeider i Norge, av lesebøker, av lærebøker i geografi osv., var fylt av sirlige, instruktive tegninger, ofte med en snert av humor. Hans far var landskapsmaler, hans søster Kristine og hans kone Helga Ring Reusch var malerinner. Det er sagt om ham at han var alltid mer naturforsker, friluftsmenneske og folkeoppdrager, enn administrator og kontormann. Han var med som stifter av Norsk Geografisk Selskap, Norsk Geologisk Forening (egentlig dens forløper) og i grunnleggelsen av Norsk Geologisk Tidsskrift.